

V. MIHÁLYI ANIKÓ

Növekvő távolság

Interjú Borbély Szilárdal

Költészetednek központi kérdése az élet-halál, a meghalás, ezek határai, az egyikből a másikba való átmenet problematikája. A személyes tragédián túl miért izgat Téged ez a kérdéskör ennyire?

Nem tudom. Talán a sorsom miatt. De maga az ember, az emberi világ csodálatos dolog. Minden egyes élőlény csodálatos és kimeríthetetlen rejtély. Ahogy minden, ami létezik. A létezés maga hihetetlen csoda. Megérteni egy virágot vagy egy követ épp olyan kihívás, mint megérteni az emberi világ számtalan furcsaságát. Minden ember csodálat tárgya lehetne. Csak olyan sokan vagyunk, mintha bárkiről le lehetne mondani. Ezért nem irányul elég figyelem minden egyes emberre. Minden ember, de minden virág, minden kő egyedi és megismételhetetlen. Az ember nem kitüntetett létező, csak kivételezettnek tudjuk. Elfogultak vagyunk. De ez nem csoda. Másrészt bűnös elfogultság. Az ázsiai vallási hagyományok minden létformához ugyanazzal az alázattal fordulnak oda. A keresztény kultúrában sem volt mindig ennyire önző és torz a gondolkodás. Még például százötven évvel ezelőtt a természet három nagy országát egymásba átalakuló, egymással összemérhető valóságoknak, ugyanannak a létezésnek különféle allegóriájaként kutatták: az ásványi, a növényi és az állati létszféra hierarchizált volt ugyan, de nem tekintettek merő anyagként a kőzetekre. Hanem allegóriák rendszereként olvasták, amelyből az egésze rá lehet látni. Talán a fraktál által világosítható meg mára ez a szemlélet, hogy a részletekben benne van az egész rendje. Az átmenetek ezért annyira érdekesek. A halálnak nevezett dolog az átmenet formái közé tartozik.

Több kötetedben is fontossá válik az emberi test és lélek kapcsolata (*Halotti Pompa, A Testhez*). Filozófiai szinten ez mintha azt a kérdést feszegetné, mit jelent testben élni, jelenlét-e a testi valóság, netán reprezentáció, hol van az én határa, és hol kezdődik a mi. Ugyanakkor nagyon brutális testgyalázásokról, szenvedésekről is beszélsz kötetekben, amelyek konkrét helyzetekhez kapcsolódnak (gyilkosság, abortusz stb.). Hogyan tekintesz tehát test és lélek kapcsolatára?

A test nem faktum, nem tény, ahogy a lélek sem csupán idea, valami megfoghatatlan dolog. A test jelentése és jelenléte is kérdéssé vált, ahogy a lélek megszűnt igazi talpkő lenni. Ahogy a lélek kérdéssé vált, már nem szolgált többé alapul a hit, a vallásos gyakorlat, a morális viszonyrendszer, az emberkép kialakításához. Az emberképből

kivonva a lélek láthatatlan komponensét az emberi méltóságnak sem találni többé biztos alapzatot. A test meggyalázása, technicizálása, elpusztítása, tárgyiasítása előtt szélesre nyíltak a kapuk. Közben a test a lélek jelentéseiből magára vett számos vonást. Így lett a lélek a test börtöne. Magába zárta a testet. A test megalázása mindennapi tapasztalatunk lehet. A test konfekciótermék. A fejlett világ a technológiai és a posztmodern piaci működés következtében a test kommercializálásából él. Azoknak az iparágaknak és szolgáltatásoknak befektetési és üzleti stratégiái, amelyek az emberi testbe investálnak, az emberi testet célozzák. Ezzel egyre nagyobb szegmensét jelentik a globális piacnak. A mesterséges fogyasztás, az egészségipar, a gyógyszeripar, a kábítószeresek piaca, az implantátumok, a testformálás, az uniformizált divatok, a pornográf ipar, a testet stimuláló élményiparok, a turizmustól az imaginárius alternatív világokig, a sorozatok, az internetes élmények, játékprogramok és szórakoztatóprogramok gyártása, a kommunikációs jelenlét felfokozott pörgése a kütyükkel és formákkal, mind-mind az álvilágok valós testélménnyé válását célozzák. Nem tudok ilyen nagy kérdésre, mint a lélek és test viszonya, válaszolni. Csak annyit tudok, hogy testnek születünk, de van bennünk egy olyan titok, amely nem test. Nem tudom, hogy mi az bennem, ami nem test. De szerintem ez a legizgalmasabb kérdés.

Mennyire van jelen saját életedben, tapasztalatodban a lelkiismeret? Külön fogalom ez számodra, vagy félelmek, korábban elkövetett vétkek, meg nem oldott kérdések helyettesítő neve? Netán valami más?

A lelkiismeret gyenge erő. Nem lehet bízni benne. Az erősek, akik kívül helyezik magukat az emberi együttélés, a szolidaritás, a kisebbségek demokratikus elfogadása, a másféle értékrendek tolerálása keretein, nem hallják a hangját. A gyengéket, akik nagyon is megakarnak felelni másoknak, feleslegesen és túlzott mértékben gyötéri a lelkiismeret nevű fenomén, amely esetükben az önbüntetés és az önmegvetés változatos formáit produkálja. A polgári korszak által felépített kultúra, főként a romantika által kidolgozott klisék révén, a jó győzelmét propagálta, és az amerikai tömegkultúra filmes nyelvtanával ma is életben tartja. A történelem tapasztalata, a társadalmak tényleges működése ennek az ellenkezőjéről beszél. A hatalmat birtokló kevesek győzelme és a többség egyre embertelenebb szenvedése a globalizáció kísérőjelensége. De a polgári korszak ideológiája rajzolja meg a kulturális mintázatot ma is. Leghatékonyabban Kant próbálta ezt a polgári állam szolgálatába állítani. Ám Európa kétezer éves történetében a keresztény hatalom politikája sose kapcsolódott össze a jó győzelmének lelkiismereti programjával. Az elmúlt százötven-kétszáz év polgári ideológiája a tömegek megnyugtatását szolgálta és szolgálja ma is. A polgári ideológia pedig a kapitalista gazdasági modell működésének támogatására jött létre, amely mára a mediális robbanás eredményeképpen új korszakba, hogy úgy mondjuk, új létmódba jutott.

Úgy látom, hogy a lelkiismeret tényleges hősei, a világ igazai nem a vallásilag kisajátított lelkiismeret alapján állnak. Az értelmes embernek, mármint a homo sapiensnek sokkal hosszabb és titokzatosabb a története, mint amennyit ebből ma látunk, vagy akár sejtünk. Titokzatos ez a történet, és Isten sokkal mélyebben és emberibben van ebben jelen, mint ezt a mi kétezer éves kinyilatkoztatott vallásunk racionalizálási kísérleteivel, teológiájával kikövetkeztetni képes. A lelkiismeretnek erről a több százezer, több millió éves történetéről a humánológia inkább tud magyarázatot közvetíteni. Az ugyanis hihetetlen nagy döntés a teremtett vagy természetinek nevezett világban, amikor a lét-harcra kicsiszolódott és a hormonális gépezetbe beírt biológiai programot a tudat legyőzi, és az egyén az önfeláldozást választja. Hogy egy ember képes szabad akaratából kockára tenni és akár feláldozni az életét a közösségért vagy egy társáért. A közösség javát az egyén önként vállalt halála szolgálja. Ez nem történhetett volna meg a közösségi kul-

tusz ereje nélkül. A közösség által gyakorolt kultusz, amelyben az Isten megmutatkozik, adhatta és adja az erőt ehhez. De az erő igazi forrása a közösség. Ilyen értelemben az Isten nem egy emberben, hanem az emberiség által mutatta meg magát. A vallási ideológia lelkiismeret-fogalma sokszor épp a közösség ellenére nyugtatta meg az egyes cselekvők lelkiismeretét, és adott felmentést a bűnösöknek.

Egyik interjúdban azt nyilatkoztad, hogy mindaz, ami körülvesz bennünket, leírható allegóriák és szimbólumok rendszereként. Költészetedben meghatározó ezek jelenléte. Mintha hálót vonnál a látható valóság köré, fölé? Van tapasztalatod arról a másik valóságról, amiről beszélsz? Átjárható a két világ? Egyáltalán: két világról beszélhetünk, vagy egyazon világ két létezési módjáról?

A valóság bizonytalan és sikamlós dolog, új és eleve paradox fogalom. A költészet aligha tud vele mit kezdeni, hiszen a valóságról csak a nyelv elszigetelésével és elszegényítésével lehet beszélni. Az allegóriáktól, a metaforáktól, általában az alakzatoktól való elszigetelésével és a jelöletek elszegényítésével. Leginkább nem is a nyelv által, hanem épp a formalizálás révén. Descartes álma a matematikai kódnyelv, amelyre lefordíthatóak a dolgok, épp a természetes nyelv világából vezet ki, és a mesterséges, formális logika által szervezett jelrendszer felé mutat. A természetes nyelv az emberiség múltját, a több tíz, több száz, több millió éves hosszú útnak a mérhetetlen tudását, hőmpölygő tapasztalatát, másként meg nem jeleníthető hihetetlen tudását hordozza. A nyugati technológiai hatékonyság a természetes nyelvekből kivezető formális, matematizált nyelvek által vált lehetőségessé. Ennek az elszegényítésnek és elszigetelésnek az eredménye a valóság nevű konstrukció. A valóságot mindig a politikusok szeretnék uralni. A hatalom korlátoltságáról árulkodik ez a dőre kísérlet.

Talán ennek a valóságnak a felismeréséből is következik a nyelvi kimondhatóság kérdése. Egyszerre vagy a verseidben nagyon konkrét, ugyanakkor éppen az allegóriák, szimbólumok hálózata mintha folyamatosan elbizonytalanítaná a jelentéseket. Mintha folyamatos játékban lennél, amikor a nyelvben vagy, és ebbe hívsz bennünket, befogadókat is.

Én abban hiszek, ha átadjuk magunkat a dolgoknak, például a nyelvnek, akkor annak – a már említett – sokszázezer éves, több millió éves erejére bízunk rá magunkat. A transzcendencia az emberiség által mutatta meg magát. A nyelv tényleg varázsolni képes. Az ember varázserővel bír, ez nem lehet kétséges. Hát nézd csak meg, mit hozott létre az emberiség. Hát lehetett volna azt varázserő nélkül?

Mit jelent Neked az írás? Egyáltalán: miért írsz?

Az írást kutatásnak tekintem. A versírás tipikusan alapkutatás jellegű tevékenység. Az írás összekapcsol bennünket valamivel, ami nagyobb nálunk. Ezt nagyon hamar meg lehet tapasztalni annak, aki írni kezd. Az írás csodálatos dolog. Emlékszem rá, milyen nagy örömet okozott, amikor megtanultam írni. Azóta szeretem a betűket.

Mi mozgat mostanában?

Minden életkorral mást látunk, úgy vettem észre. Megváltozik az élet jelentése és értelme, és minden dolog, amely körülvesz. Ami eddig fontos volt, egyre kevésbé fontos. Azt hiszem, hátrálok, mint ahogy a múzeumban szoktunk egy-egy kép előtt, hogy jobban szemügyre tudjuk venni. Távolodom. Távolodom mindentől. Magamtól is. Talán mostanában már leginkább ez mozgat. Ez a növekvő távolság.